

อंतरภพของนิกายมหายานและวัชรยาน: การศึกษาเชิงวิเคราะห์
บนฐานแนวคิดเรื่องวิญญูณในพระพุทธศาสนา มหายานและวัชรยาน*
THE ANTARABHAVA OF MAHAYANA AND VAJRAYANA BUDDHISM:
AN ANALYTICAL STUDY BASED ON THE CONCEPT OF VINNANA
IN MAHAYANA AND VAJRAYANA BUDDHISM

ประทีปเด่น เวศกาวิ

Prateepden Veskavee

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

E-mail: parinunp@yahoo.com

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เรื่องอंतरภพของนิกายมหายานและวัชรยาน: การศึกษาเชิงวิเคราะห์บนฐานแนวคิดเรื่องวิญญูณในพระพุทธศาสนา มหายานและวัชรยาน มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ 1) เพื่อศึกษาแนวความคิดเรื่องอंतरภพของนิกายมหายาน 2) เพื่อศึกษาแนวความคิดเรื่องอंतरภพของนิกายวัชรยาน 3) เพื่อวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องอंतरภพในพระพุทธศาสนา มหายานและวัชรยาน โดยใช้วิธีวิจัยเชิงเอกสาร และทำการวิเคราะห์เพื่อให้ได้แนวความคิดเรื่องอंतरภพของพระพุทธศาสนา มหายานและวัชรยาน ผลการวิจัยพบว่า แนวความคิดเรื่องอंतरภพ เป็นความเชื่อว่า บุคคลหลังจากตายแล้ว จะยังไม่วินิบเกิดใหม่ โดยจะไปอยู่ในอंतरภพ เป็นภพที่อยู่ระหว่างภพเดิมกับภพที่จะไปเกิดใหม่ ความเชื่อนี้สืบต่อไปสู่พุทธศาสนา มหายานโดยนิกายสัพพัตถิกวาท หรือสรวาสติวาทในภาษาสันสกฤต ได้พัฒนาความเชื่อเรื่องวิญญูณว่าเป็นอาลัยวิญญูณ ซึ่งพัฒนาต่อไปเป็นโพธิจิตหรือตถาคตรรค์ของมหายานฝ่ายจิตตภูตตถาวาทที่เป็นอมตจิตไม่มีเกิดไม่มีดับ ครั้นเมื่อเกิดวัชรยานหรือพุทธศาสนาแบบทิเบต แนวความคิดเรื่องอंतरภพหรือบาร์โดในภาษาทิเบตมีการพัฒนาไปจากเดิม ให้ครอบคลุมช่วงเวลาของชีวิตทั้งหมดตั้งแต่เกิดไปจนตาย ช่วงเวลาในอंतरภพหรือหลังจากตายยังไม่ไปเกิดใหม่นั้น ช่วงเวลาการเกิดใหม่มีชีวิตในภพหน้า ติดต่อกันไปเป็นสังสารวัฏ วัชรยานมีแนวความคิดเรื่องจิตวิญญูณว่า มี 2 มิติ คือ จิตปกติ (เซม) ที่ครอบคลุมจิตภายในหรือจิตเดิมแท้ (ริกปะ) ที่ไม่มีการเกิดดับ ซึ่งจะปรากฏเป็นแสงสว่างขณะตาย แล้วจะเข้าสู่อंतरภพก่อนไปเกิดใหม่ ดังนั้น แนวคิดเรื่องวิญญูณในฝ่ายมหายานและวัชรยาน จึงต่างจากฝ่ายเถรวาทที่มีการเกิดดับติดต่อกันไป ฝ่ายมหายานและวัชรยานคงยืนยันทนความคิดเรื่อง

* Received 30 January 2020; Revised 23 March 2020; Accepted 24 March 2020

อันตรภพที่เป็นภพที่อยู่ระหว่างภพเดิมกับภพที่จะไปเกิดใหม่ อันเป็นช่วงเวลาหลังจากตายก่อนไปเกิดใหม่

คำสำคัญ: อันตรภพ, พระพุทธศาสนาเถรวาท, พระพุทธศาสนาวัชรยาน, วิญญาน

Abstract

This Research is a Qualitative Research entitled “The Antarabhava of Mahayana and Vajrayana Buddhism: an analytical study based on the concept of vinnana in Mahayana and Vajrayana Buddhism”, has three objectives: 1) To study the concept of Antarabhava in Mahayana Buddhism. 2) To study the concept of Antarabhava in Vajrayana Buddhism. 3) To analyze the concept of Antarabhava in Mahayana and Vajrayana Buddhism. From the research, it is found that Antarabhava is often understood as the intermediate existence in which the being is dead from the present life but has not yet taken the new birth in the next life. Such a belief was descended by Mahayana Buddhism of Sabbatthikavada or Saravasativada through Sanskrit language, there appears the concept of Antarabhava through the concept of Alayavinnana whereby the concept of Bodhicitta or Tathagatagabba has been developed in Mahayana Cittabhutatahavada, which is absolutely. Once mixed by the doctrine of tantra prevailing over Tibetan land, Vajrayana or Tibetan Buddhism then arises. The concept of Antarabhava or Bardo in Tibetan language has been changed from original one that during the death rebirth is not caused yet where the period of time is explained from the birth to death, the duration in Antarabhava and duration of rebirth in the next world, these continue as the circle of life. The concept of Vinnana in Vajrayana, there are two stand out aspects, called by the Tibetans Sem and Rigpa, the first is the Ordinary Mind, the second is the very Nature of Vinnana, its innermost essence, which is absolutely and always untouched by change or death, at the moment of death will bring about the pure light and move to Antarabhava before getting rebirth. Therefore the concept of Vinnana in Mahayana and Vajrayana are different from Theravada, which is conducted all the time, arises shifts in continuity. Insistently, the concept of Antarabhava or Bardo that is an intermediate state, after death and before rebirth duration.

Keywords: Antarabhava, Mahayana Buddhism, Vajrayana Buddhism, Vinnana

บทนำ

ความเชื่อเรื่องอันตรภพอันเป็นภพที่อยู่ระหว่างภพเดิมกับภพที่จะไปเกิดใหม่ว่ามีสัตว์หรือภาวะที่ตั้งอยู่ระหว่างความตายกับการเกิดใหม่ หรือชีวิตระหว่างภพ โดยบุคคลหลังจากตายแล้ว จะยังไม่ไปเกิดใหม่ทันที แต่จะมีชีวิตอยู่ในช่วงเวลาสั้น ๆ ก่อนไปเกิดใหม่อยู่ในอันตรภพ พระพุทธศาสนาบางนิกายยอมรับหรือมีความเชื่อเรื่องอันตรภพ นิกายสัพพัตถิกวาทหรือสรวาสติวาทในภาษาสันสกฤต ซึ่งแยกตัวออกมาจากนิกายเถรวาท มีแนวความคิดเรื่องอันตรภพปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ในคัมภีร์อภิธรรมโกศศาสตร์ (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2543) แสดงว่ามีสัตว์หรือภาวะประเภทหนึ่ง อยู่ระหว่างการตายและการเกิดใหม่ คือ ตั้งอยู่ระหว่างภพต่อภพ หรืออันตรภพสัตว์หรือภาวะนั้น เรียกว่าอันตรภาวะ แต่ในเวลาเดียวกันนิกายเถรวาทไม่เห็นด้วยกับแนวความคิดเรื่องอันตรภพ มีการโต้แย้งด้วยเหตุผลปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ในคัมภีร์กถาวัตถุของฝ่ายเถรวาท ชื่อว่า อันตรภาวกถา ว่าด้วยอันตรภพ (อภิ.ก.37/505/537) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560) แสดงลักษณะของอันตรภพไว้ว่า อันตรภพ หมายถึง ภพของสัตว์ที่มีรูปขันธ์และนามขันธ์แบบหนึ่ง เป็นภพที่อยู่ชั่วคราวยังมิได้รับผลกรรมเต็มที่ รอไปสู่ภพใดภพหนึ่งในภพทั้ง 3 มีกามภพ รูปภพ อรูปภพ เพื่อเสวยวิบากกรรมที่ได้กระทำมา (วัชระ งามจิตรเจริญ, 2550) เป็นสถานที่ที่สัตว์ผู้จะปฏิสนธิ ไม่มีทิพจักขุก็เหมือนมีทิพจักขุ ไม่มีฤทธิ์ก็เหมือนมีฤทธิ์ รอเวลาที่บิดามารดาจะมาอยู่ร่วมกัน และพร้อมจะให้กำเนิดบุตร เป็นเวลา 7 วันบ้าง เกินกว่า 7 วันบ้าง (อภิ.ปญจ.อ. 505/319) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560) คล้ายเทวดาที่มีกายทิพย์ และมีอำนาจพิเศษ บุคคลผู้อยู่ในอันตรภพเมื่อไปเกิดในครรภ์มารดาจะไปพร้อมกับรูป ซึ่งแสดงว่า สัตว์ในอันตรภพมีรูปเป็นกายทิพย์ (อภิ.ปญจ.อ. 91/196) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560) นิกายวัชชีปุตตกะ และนิกายสัมมัตติยะ ที่ยอมรับเรื่องอันตรภพนั้นเป็นนิกายที่มีความเชื่ออยู่แล้วว่า มีบุคคลหรือมีอัตตา (อภิ.ก. 37/91/51) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560) เห็นว่าบุคคลผู้อยู่ในอันตรภพ เมื่อไปเกิดในครรภ์มารดาจะไปพร้อมกับรูป นิกายเถรวาทปฏิเสธเรื่องอันตรภพ เนื่องจากเห็นว่ามีเพียงภพ 3 คือ กามภพ รูปภพ และอรูปภพ เท่านั้น ไม่มีภพที่อยู่ระหว่างภพทั้ง 3 นี้ และเหตุผลเกี่ยวกับการเกิดดับของวิญญานที่จุติวิญญานดับลงแล้ว อุปัตติวิญญานเกิดติดต่อกันที่ (อภิ.ป. 41/79/61) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560) ด้วยอำนาจ อนันตรปัจจัย

แนวความคิดเรื่องอันตรภพได้สืบทอดไปในพุทธศาสนาเถรวาทและวัชรยาน มีปรากฏอยู่ทั่วไปทั้งในแวดวงวิชาการ และการสืบสานทางประเพณี ในทางวิชาการมีการเสวนาเกี่ยวกับชีวิตและความตายในสังคมสมัยใหม่ ได้กล่าวถึงอันตรภพ ที่ในภาษาทิเบต เรียกว่า บาร์โด โดยที่คนเราเมื่อตายแล้วจะไปอยู่ในอันตรภพ ก่อนจะไปเกิดในภพใหม่ (พระไพศาล วิสาโล, 2556) และมีประเพณีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว หรือการทำพิธีงูเต็ก (ราม วัชรารุช, 2545) ที่มีแนวความคิดมาจากความเชื่อในเรื่องอันตรภพหรือบาร์โด การทำพิธีฌาปนกิจ ทั้งในฝ่ายมหานิกายและวัชรยาน เป็นพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว

ทุก ๆ 7 วัน รวม 7 รอบ สอดคล้องกับเวลาขณะอยู่ในอัมตรภพหรือบาร์โต เป็นภาวะที่ผู้ตาย ถูกเรียกว่า วิญญาณ ยังไม่ได้ไปเกิดใหม่ คืออยู่ในระหว่าง 2 ภพ คือ ภพเก่ากับภพที่จะไปเกิดใหม่ แต่ในเวลาเดียวกันพระอรหันตญาณจารย์ฝ่ายเถรวาทก็ได้ปฏิเสธเรื่องอัมตรภพด้วยเหตุผลเกี่ยวกับการเกิดดับของวิญญาณ ที่เมื่อจุติวิญญาณดับลงแล้ว ปฏิสนธิวิญญาณเกิดติดต่อกันที่ โดยไม่มีระหว่างกัน (พระพุทธโฆสเถระ, 2548)

การศึกษาวิจัยแนวความคิดเรื่องอัมตรภพของพระพุทธศาสนาหายนและวัชรยาน อันเป็นเรื่องชีวิตระหว่างภพ เป็นชีวิตระหว่างการตายกับการเกิดใหม่ เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องการเกิดใหม่ หรือการกลับชาติมาเกิด การระลึกชาติได้ ที่มีคำสอนอยู่ในพระพุทธศาสนา เกี่ยวข้องกับคำสอนเรื่องภพภูมิต่าง ๆ เรื่องกรรมที่ผู้กระทำความกรรมทั้งหลาย จะต้องไปเกิดใหม่เพื่อรับผลของกรรม ตลอดจนคำสอนในเรื่องสังสารวัฏหรือการเวียนว่ายตายเกิดที่เป็นไปตามหลักปฏิจาสัมุปบาทธรรม การศึกษาแนวความคิดเรื่องอัมตรภพจึงช่วยสนับสนุนคำสอนนั้น ๆ ให้น่าเชื่อถือยิ่งขึ้น และส่งผลต่อการปฏิบัติตนตามคำสอนหรือหลักศีลธรรมของพระพุทธศาสนาให้มากยิ่งขึ้นไปด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวความคิดเรื่องอัมตรภพของพระพุทธศาสนาหายน
2. เพื่อศึกษาแนวความคิดเรื่องอัมตรภพของพระพุทธศาสนาวัชรยาน
3. เพื่อวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องอัมตรภพในพระพุทธศาสนาหายนและวัชรยาน

วิธีดำเนินการงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอนดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. เก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเรื่องอัมตรภพโดยเฉพาะในพระพุทธศาสนาหายนและวัชรยาน จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ มีห้องสมุดทั้งหลาย เป็นต้น
2. นำข้อมูลที่รวบรวมมาได้ทำการเรียบเรียง จัดหมวดหมู่ และวิเคราะห์ เพื่อให้ได้แนวความคิดเรื่องอัมตรภพของพระพุทธศาสนาหายนและวัชรยาน
3. นำผลที่ได้จากการรวบรวมมาสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

ท่านวสุพันธูได้เข้าไปศึกษาคัมภีร์พระอภิธรรมของนิกายสรวาสติวาท และอรรถกถา คือ คัมภีร์วิภาชาศาสตร์ที่แต่งสมัยมีการสังคายนาครั้งที่ 4 ในอินเดียเหนือ ที่มีพระเจ้ากนิษกะมหาราชเป็นองค์อุปถัมภ์ พ.ศ. 643 เป็นคัมภีร์พระอภิธรรมของพุทธศาสนาฝ่ายอินเดียเหนือที่แต่งขึ้นมาจากมีคัมภีร์พระอภิธรรมของฝ่ายเถรวาท เมื่อครั้งทำการสังคายนาครั้งที่ 3 ใน พ.ศ. 234 ที่มีพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นองค์อุปถัมภ์ ท่านวสุพันธูได้ทำบันทึกช่วยจำมาสั่งสอน

ลูกศิษย์ และมีการทำเป็นหนังสือชื่ออภิธรรมโกศะ ตลอดจนอรรถกถาชื่ออภิธรรมโกศภาษาขะ
ขึ้นราว พ.ศ. 1000 ในสมัยราชวงศ์คุปตะ ซึ่งในเวลานั้นได้มีพุทธศาสนานิกายมหายานที่สำคัญ
เกิดขึ้นแล้ว และมีการศึกษาที่มหาวิทยาลัยนาลันทาของภิกษุสงฆ์จากนิกายต่าง ๆ คัมภีร์
อภิธรรมดังกล่าวนับได้ว่าเป็นคัมภีร์ของสำนักอภิธรรมในพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน โดยท่านอสัง
คะในนิกายมหายานโยคจาร ก็เคยสังกัดนิกายสรวาสติวาทมาก่อน ก็มีความเชื่อในเรื่อง
อันตรภพ

คัมภีร์อภิธรรมโกศภาษาขะได้ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน มีความเชื่อของนิกายสรวาสติ
วาทหรือสัพพัตติกวาท ที่ว่าชั้น 5 มีอยู่จริงทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต สามารถส่งต่อไปยัง
โลกหน้าได้ อันตรภวะ คือ ภวะที่มีอยู่ระหว่างการตายและการเกิดใหม่ ภวะได้แก่ชั้น 5
ของสัตว์ที่จะไปเกิดใหม่ อันตรภวะยังมิใช่การเกิดใหม่ ภาพหมายถึงความมีอยู่หรือสิ่งที่มีอยู่
ซึ่งก็คือชั้น 5 อันตรภพหมายถึงภพที่อยู่ระหว่างการตาย และการเกิดใหม่ โดยแยกขั้นตอน
ของภพหรือภวะการมีชีวิตหรือชั้น 5 ออกเป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่ อันตรภวะ หมายถึง ชั้นที่
เข้าไปอยู่ในระหว่าง 2 อาณาจักรของภพเก่า และภพของการเกิดใหม่ ซึ่งมีอยู่ภายหลังการตาย
ของสัตว์ อุปัตติภพ หมายถึง ชั้นในอันตรภพเข้าไปปฏิสนธิเกิดในภพใหม่ ปุรวกาลภวะ
หมายถึง ชั้นนับตั้งแต่หลังปฏิสนธิไปจนถึงชราและก่อนตาย มรณภวะ หมายถึง ชั้นของ
สัตว์เมื่อความตายปรากฏ เป็นขณะสุดท้ายก่อนจะเข้าถึงขณะแห่งอันตรภวะอีกครั้งหนึ่ง
จิตแห่งอุปัตติภวะ คือจิตขณะเข้าไปปฏิสนธิ เป็นจิตที่ประกอบด้วยกิเลสตัณหาอย่างน้อย
หนึ่งอย่าง เช่น ราคะ หรือโทสะ ซึ่งนำไปสู่การเกิดใหม่ จิตในภวะนอกจากนี้ อาจเป็นกุศล
อกุศล หรืออพยากตะ กรรมที่เป็นเหตุส่งสัตว์ในอันตรภพไปเกิด เป็นกรรมเดียวกับกรรมที่ส่ง
สัตว์ไปเกิดในภพหน้า

ลักษณะของสัตว์ในอันตรภพจะมีรูปร่างเหมือนกับสัตว์ในภพที่จะไปเกิด คือ ปุรวกาล
ภวะ สัตว์ในอันตรภพมีรูปร่างเหมือนเด็กอายุ 5 - 6 ขวบ มีอวัยวะครบถ้วน ผู้ที่เป็นพระ
โพธิสัตว์ มีลักษณะโตเป็นหนุ่มสาว และอวัยวะมีความวิจิตร สัตว์ในอันตรภพเห็นได้ด้วยสัตว์ที่
อยู่ในประเภทเดียวกัน หรือเห็นได้ด้วยทิพจักขุที่เกิดด้วยอภิญญา ส่วนตาทิพย์ของเทวดาที่มีมา
แต่กำเนิดไม่สามารถมองเห็น สัตว์ในอันตรภพมีอิทธิฤทธิ์ มีอำนาจเหนือธรรมชาติ มีอวัยวะ
อินทรีย์ครบถ้วน มีกลิ่นเป็นอาหาร คือ เป็นพวกเสพกลิ่น เรียกว่า คันธัพพะ หรือคนธรรม
อันตรภพมีเฉพาะในกามภพ และรูปภพ สัตว์ในอันตรภพ จัดอยู่ในประเภท โอปปาติกะ อุปัตติ
ขึ้นมา มีอวัยวะครบถ้วนสมบูรณ์ทันที สัตว์ในอันตรภพยังมิมีการเสวยวิบากกรรม สัตว์ในภพ
ต่าง ๆ มีความต่อเนื่องไม่ขาดตอนระหว่างภพของความตายกับภพของการเกิดใหม่ ความมีอยู่
ในระหว่าง หรืออันตรภพ จากสถานที่อันเป็นที่ตายและที่เกิดใหม่ถือเป็นเหตุผลของการมีสัตว์
ในอันตรภพอยู่จริง

สมัยราชวงศ์คุปตะ ระหว่าง พ.ศ. 862 - 1083 วัดพุทธศาสนาพัฒนาเป็นมหาวิทยาลัย
ทางพุทธศาสนา ได้แก่ มหาวิทยาลัยนาลันทา เป็นต้น ประมาณ พ.ศ. 1300 นักบวชฮินดูชื่อ

คังกราจารย์ เข้ามาศึกษาแล้วนำไปปรับปรุงศาสนาฮินดูให้เจริญขึ้น สร้างปรัชญาอไทวตะ เวทานตะ ส่วนพุทธศาสนามหายานรับเอาลัทธิตันตระมาผสมผสานเป็น พุทธตันตระ เช่นเดียวกับศาสนาฮินดู เรียกว่า ฮินดูตันตระ ตันตระเป็นกระแสใหม่ที่มานอกบริบททั้งของ ศาสนาพราหมณ์ฮินดูและพุทธศาสนามหายานที่มีปรัชญามายมิกะ และโยคาจาร เป็นพื้นฐาน ผสมผสานกับแนวคิดของลัทธิตันตระ

ตันตระ หมายถึง ความสืบเนื่องของจิตวิญญาณที่เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ และ หมายถึง การข้ามไปสู่ความรู้ที่นำไปสู่การหลุดพ้น ประกอบด้วยแนวคิดต่าง ๆ รวม เรียกว่า วัชรยาน โดยนำแนวคิดเรื่องศูนยตา เป็นวัชร เพราะศูนยตามีความมั่นคงไม่หวั่นไหว เช่นเดียวกับวัชร ต่อมา เป็นที่นิยมนับถืออย่างแพร่หลายในทิเบต ซึ่งเดิมนับถือลัทธิบอนอัน เป็นไปในทางผีสิงเทวดา จนกระทั่งกษัตริย์ทิเบตได้นำพุทธศาสนาที่มีรากฐานมาจากปรัชญา มหายานเข้าสู่ทิเบตในรัชสมัยพระเจ้าซองสันกัมโป และพระเจ้าตรีสองเตชัน ได้อาราธนา พระภิกษุสานตรักษิตและคุรूपัทมสัมภวะจากมหาวิทยาลัยนาลันทาเผยแผ่พุทธตันตระใน ทิเบต เกิดการผสมผสานกับลัทธิบอนเป็นลัทธิลามะและเป็นชื่อเรียกนักบวชแปลว่า ผู้ประเสริฐ ของพระพุทธศาสนาแบบทิเบต หรือวัชรยาน

พระพุทธศาสนาวัชรยาน หรือพระพุทธศาสนาแบบทิเบต ได้ศึกษาเรื่องความตาย รวบรวมเป็นคัมภีร์นำทางให้รู้จักมรณวิธีแห่งความตาย เพื่อจะไม่ตื่นตระหนกหรือหวาดกลัว เมื่อความตายมาถึง และทำให้ดำเนินไปได้อย่างถูกต้องทางสู่การหลุดพ้นจากสังสารวัฏได้ด้วย คุรूपัทมสัมภวะได้รจนาคัมภีร์มรณศาสตร์เป็นคำสอนว่าด้วยการหลุดพ้น หรือการตรัสรู้โดยผ่าน อำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่บรรจอยู่ในคัมภีร์ คัมภีร์มรณศาสตร์แห่งทิเบต มีมุมมองเกี่ยวกับความตายที่เป็นช่องว่างหนึ่งหรือบาร์โด ซึ่งในพระพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบตนั้น บาร์โดมีความหมาย กว้างขวางกว่าอันตรภพของมหายานที่เป็นช่วงเวลาระหว่างการตายก่อนมีการเกิดใหม่เท่านั้น แต่บาร์โดหรืออันตรภพในวัชรยานเป็นช่วงเวลาของชีวิตตั้งแต่เกิดไปจนตายแล้วเกิดใหม่ เป็นเรื่องของ การเวียนว่ายตายเกิดหรือสังสารวัฏ บาร์โดในภาษาทิเบตหมายถึง การผ่าน หรือ ช่วงระหว่างการสิ้นสุดของเหตุการณ์หนึ่งกับการเริ่มต้นของอีกเหตุการณ์หนึ่ง บาร์ หมายถึง ใน ระหว่าง โด หมายถึง ตั้งอยู่ บาร์โดคือสภาวะตรงกลางซึ่งตรงกับภาษาสันสกฤตว่า อันตรภวะ หรืออันตรภพในภาษาไทย โดยเป็นช่วงเวลาระหว่างกลางทั้ง 6 ได้แก่ ช่วงระหว่าง ชีวิต ความ ผิน สมาน จิตตาย ความจริงแท้ การเกิดใหม่ ซึ่งครอบคลุมช่วงเวลาที่มิมีชีวิตอยู่ ช่วงขณะตาย ช่วงหลังการตายก่อนการเกิดใหม่ ช่วงการเกิดใหม่ ช่วงมีชีวิตในโลกหน้า ติดต่อกันไปเป็น สังสารวัฏ ส่วนอันตรภพในพุทธศาสนามหายาน หมายถึง ภพหรือสภาวะตรงกลางระหว่างหลัง ความตายและก่อนการเกิดใหม่

ลามะ โซเกียล ริมโปเซ แบ่งการดำรงอยู่เป็นความจริง 4 อย่าง คือ ความจริงของชีวิต การตาย และความตาย หลังจากตาย และการเกิดใหม่ ประกอบด้วยบาร์โด การเกิดแห่งชีวิตนี้ บาร์โดอันทุกข์ทรมานแห่งการตาย บาร์โดแจ่มกระจ่างแห่งธรรมดา และบาร์โดแห่งอันตรภพ

ทัศนคติเรื่องความตายในทิเบตนั้น มนุษย์ตายเพราะการแตกดับแห่งชั้น 5 การรวมตัวกันขององค์ประกอบ 5 ประการ คือ ชั้น 5 บัญญัติ เรียกว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา จึงนำชั้น 5 ไปวิเคราะห์ในความหมายขององค์ประกอบของจิตซึ่งประกอบด้วย การแตกดับของชั้น 5 มีอยู่ 8 ขั้นตอน

นิกายวัชรยานเชื่อว่า เมื่อร่างกายตายแล้วจิตจะเข้าสู่บาร์โด สภาวะระหว่างการตายกับการเกิดใหม่ โดยบุคคลจะตื่นขึ้นสู่แสงสุกใสเข้าใจได้ว่าอยู่ในสภาวะบาร์โดเป็นเวลา 7 - 49 วัน หากยังเอาขณะกิเลสไม่ได้ยอมถูกตรึงไว้กับบัญญัติสงสารไม่อาจหลุดพ้นได้ พุทธศาสนวัชรยานจึงมีวิธีการต่าง ๆ เช่น การเข้าสู่สมาธิวิมุตติโดยการสวดฟัง เป็นการกระทำพิธีอนุเคราะห์ผู้ตายไปสู่การเกิดใหม่ในพุทธภูมิหรือสุคติภูมิ

การวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องอันตรภพในพระพุทธศาสนาเถรวาทและวัชรยาน บนฐานแนวคิดวิญญานของเถรวาทและวัชรยาน เนื่องจากแนวความคิดเรื่องอันตรภพหรือบาร์โดมีความสัมพันธ์กับทัศนะเรื่องจิตวิญญานโดยตรงที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างโลกนี้กับโลกหน้าด้วยอำนาจของกรรม

วิญญานตามแนวคิดฝ่ายมหายานที่แพร่หลายอยู่ในอินเดียที่สำคัญมีอยู่ 3 สาย ได้แก่ สายศูนยวาทีน เชื่อว่าโลกที่เราเห็นเป็นมายา ไม่มีมูลเหตุหรือภาวะรองรับคำจูนโลกนี้ ธรรมทั้งหลายล้วนอยู่ในสภาพเดียวกัน เรียกว่า ศูนยตา สำนักที่สอนคือ มาธยมิกะ สายอัสติวาทีน จิตตอนิจจตาวาทีน เชื่อว่ามีความจริงรองรับหรือเป็นมูลเหตุของโลก แต่ความจริงนั้นไม่ได้มีอยู่อย่างเที่ยงแท้ เรียกความจริงนั้นว่า จิต หรือวิญญาน โลกที่เราเห็นเป็นมายาที่จิตสร้างขึ้น แต่จิตก็เป็นสังขตธรรมที่มีลักษณะเกิดดับติดต่อกันไปเรื่อย ๆ ด้วยมีปัจจัยปรุงแต่ง สำนักที่สอนคือ โยคาจาร ส่วนฝ่ายอัสติวาทีนและจิตตฤตตฤตตวาทีน เชื่อว่า มีความจริงรองรับหรือเป็นมูลเหตุของโลก และความจริงนั้นก็คือจิต แต่เป็นภาวะที่มีอยู่เองโดยอิสระแผ่ซ่านและดำรงอยู่ตลอดเวลา เรียกว่าพุทธภาวะ แนวคิดนี้มีอยู่ในคัมภีร์ฝ่ายมหายานหลายคัมภีร์ นอกจากแนวคิดที่สำคัญนี้แล้ว แนวคิดสุชาวดีหรือแดนพุทธเกษตรมีปรากฏในพระสูตรมหายานเช่นกัน พุทธศาสนาในอินเดียสมัยหลังเป็นพุทธตันตระที่มีคำสอนเร้นลับ เมื่อพุทธศาสนาเสื่อมไปจากอินเดียแล้วได้ไปเจริญอยู่ในทิเบตเป็นพุทธศาสนาแบบทิเบตหรือวัชรยาน

โดยภาพรวมของพระพุทธศาสนาเถรวาท มีแนวความคิดเรื่องจิตประภัสสร โดยเชื่อว่า มนุษย์มีพุทธภาวะอยู่ในตัว มีธาตุบริสุทธิ์อยู่ในจิต เป็นภาวะเดิมแท้ของจิต เป็นจิตเดิมแท้บริสุทธิ์แต่เพราะอวิชชาทำให้จิตมัวหมอง เมื่อกำจัดอวิชชาได้ จิตกลับเข้าสู่สภาพเดิมแท้ เป็นภาวะเดียวกับพระพุทธเจ้าหรือพุทธจิต หรือตถาคตครุฑ โดยบังถึงธรรมกาย ในความเชื่อเรื่องตริกาย คือ จิตหลุดพ้นกลายเป็นส่วนหนึ่งของธรรม และฝ่ายจิตตฤตตฤตตวาทีนยังเห็นว่า จิตของเราคือจิตของพุทธะที่มีเพียงพุทธจิตเดียวกันแผ่ซ่านอยู่ทั่วไป

วิญญานตามแนวคิดพุทธศาสนาแบบทิเบต หรือวัชรยาน มีคำสอนเรื่องจิตและธรรมชาติของจิตว่า ประสบการณ์ทั้งหลายล้วนมีจิตใจเป็นฐาน เป็นผู้สร้างสิ่งที่เรียกว่า ชีวิต

และความตาย จิตใจมี 2 มิติ ได้แก่ จิตปกติ หรือ เชม ในภาษาทิเบต และจิตภายในหรือพุทธภาวะที่ถูกจิตปกติครอบไว้ เรียกว่า ริกปะ ในภาษาทิเบต ต่อเมื่อเรารู้แจ้งไม่ถูกจิตปกติครอบเอาไว้ ธรรมชาติของจิตภายในก็จะเปิดเผยออกมา

เมื่อพิจารณาแนวคิดเรื่องจิตวิญญาณของพุทธศาสนamahayana ฝ่ายอัสติวาทิน จิตตภูตตถาวาทินที่มีแนวคิดตถาคตรรรค์ หรือพุทธภาวะ คือ จิตที่เป็นภาวะมีอยู่เองโดยอิสระแผ่ซ่านและดำรงอยู่ตลอดเวลาที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างโลกนี้กับโลกหน้า จึงสามารถเป็นฐานรองรับแนวคิดเรื่องอันตรภพอันเป็นช่วงเวลาหลังตายก่อนไปเกิดใหม่ได้ เช่นเดียวกับแนวคิดเรื่องจิตของพุทธศาสนาวัชรยาน โพธิจิตที่มีจิตปกติครอบไว้ โพธิจิตหรือริกปะ จะถูกเปิดเผยออกมาในขณะตาย ก่อนการไปเกิดใหม่ก็เป็นตัวเชื่อมระหว่างโลกนี้กับโลกหน้าเช่นกัน เป็นฐานรองรับแนวคิดเรื่องอันตรภพหรือบาร์โดของพุทธศาสนาวัชรยาน ที่เป็นภาวะหลังตายก่อนการเกิดใหม่คือยังไม่ได้เกิดใหม่

อภิปรายผล

ผลการวิจัยที่พบตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อนั้น แสดงให้เห็นว่า วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 แนวคิดเรื่องอันตรภพของพุทธศาสนamahayana ได้รับการสืบต่อมาจากแนวความคิดของบางนิกายที่แตกออกมาจากเถรวาท โดยเฉพาะนิกายสรวาสติวาท ได้ส่งต่อแนวความคิดเรื่องอันตรภพ ให้แก่ พุทธศาสนamahayana ที่เป็นภพที่อยู่ระหว่างภพเดิมกับภพที่จะไปเกิดใหม่ วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พุทธศาสนาวัชรยานรับเอาแนวคิดอันตรภพมาจากพุทธศาสนamahayana และได้มีการศึกษาเรื่องความตายอย่างละเอียด ได้พัฒนาแนวคิดเรื่องอันตรภพให้กว้างขวางลึกซึ้ง ครอบคลุมระยะเวลาของการเวียนว่ายตายเกิดที่เรียกว่าสังสารวัฏ แนวความคิดอันตรภพในพุทธศาสนamahayana นั้น พุทธศาสนาวัชรยาน เรียกว่า อันตรภพเช่นกัน คือ บาร์โดในภาษาทิเบต เป็นบาร์โดอันแจ่มกระจ่าง หรือบาร์โดแห่งธรรมดา มีลักษณะเป็นภพที่อยู่ระหว่างภพเดิม กับภพที่จะไปเกิดใหม่ มีภาวะหรือขั้น 5 ที่อยู่ในอันตรภพ เรียกว่า อันตรภาวะ เป็นภาวะที่ยังไม่ได้เกิดใหม่ เป็นการยืนยันแนวความคิดเรื่องอันตรภพของพุทธศาสนamahayana และวัชรยานเองในเรื่องภาวะหรือขั้น 5 ของสัตว์ที่อยู่ในอันตรภพที่ยังไม่ได้เกิดใหม่ วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 วิเคราะห์แนวความคิดเรื่องอันตรภพในพระพุทธานุศาสนamahayana และวัชรยานได้ว่า ตามที่ฝ่ายเถรวาทปฏิเสธแนวความคิดเรื่องอันตรภพ เนื่องจากวิญญูณของฝ่ายเถรวาทมีธรรมชาติที่เกิดดับติดต่อกันอยู่ตลอดเวลา คือ เมื่อตายจุติจิตดับแล้วปฏิสนธิจิตเกิดติดต่อกับ เกิดใหม่ทันทีจึงไม่มีอันตรภพ แต่ธรรมชาติ วิญญูณของมหายานและวัชรยาน มีลักษณะที่ไม่มีการเกิดดับ อันเป็นจิตเดิมแท้ จึงมีแนวความคิดเรื่องอันตรภพได้ ดังนั้นการวิจัยที่มีว่าอันตรภพที่ฝ่ายเถรวาท ยอมรับได้จะต้องเป็นอันตรภพที่สัตว์ผู้อยู่ในอันตรภพได้เกิดใหม่แล้ว ในภพใดภพหนึ่ง (วัชรระ งามจิตรเจริญ, 2550) ผลการวิจัยในครั้งนี้ จึงสอดคล้องกับผลการวิจัยดังกล่าว ทำให้พุทธศาสนาเถรวาทได้แย้มความคิดเรื่องอันตรภพของพุทธศาสนา

มหายานและวัชรยาน ผลจากการศึกษาเรื่องอันตรภพของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานและวัชรยาน เป็นเรื่องการตายแล้วเกิดใหม่ตามอุดมคติของพระโพธิสัตว์ที่มุ่งช่วยเหลือสรรพสัตว์ทั้งหลาย โดยเน้นให้มีการศึกษาและปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุตามอุดมคติดังกล่าวเสียตั้งแต่ยังมีชีวิต ตลอดไปจนถึงขณะตาย และหลังจากตายแล้วก่อนที่จะไปเกิดใหม่ อันเป็นช่วงเวลาที่เราเรียกว่า อันตรภพหรือบาร์โดเป็นที่น่าสังเกตว่าแนวความคิดเรื่องอันตรภพหรือบาร์โดมีคู่กันมากับ แนวคิดเรื่องจิตวิญญูณ โดยเป็นเหตุผลซึ่งกันและกัน ในสมัยที่ยังไม่มีพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน เกิดขึ้น มีการตีความเกี่ยวกับจิตประภัสสร ระหว่างนิกายเถรวาทกับนิกายมหาสังฆิกะ ขณะเดียวกันก็มีแนวความคิดเกี่ยวกับอันตรภพที่ปรากฏหลักฐานอยู่ในอันตราภพกถาและบุคคล กถาของคัมภีร์กถาว่าตถุอันเป็นคัมภีร์อภิธรรมปิฎกของฝ่ายเถรวาท เมื่อครั้งทำการสังคายนา ครั้งที่ 3 พ.ศ. 234 แนวความคิดเรื่องอันตรภพคงมีต่อมาโดยนิกายสัพพัตถิกวาทหรือสรวาสติ วาท ที่มาเจริญรุ่งเรืองอยู่ทางอินเดียเหนือและมีชื่อเรียกว่าไวภาษิกะ ตามชื่อของคัมภีร์สำคัญของนิกายนี้คือคัมภีร์มหาวิภาษาศาสตร์ ที่แต่งโดยท่านอัสวโฆษ อันเป็นคัมภีร์ที่อธิบายความใน คัมภีร์ชฎาณปรีสถาน ที่แต่งโดยพระกาศยาธิบดี อันเป็นคัมภีร์หนึ่งในคัมภีร์อภิธรรมเจ็ด คัมภีร์ของนิกายนี้ ในคราวทำสังคายนาครั้งที่ 4 ในอินเดียราวพ.ศ. 600 การทำสังคายนาครั้งนี้ ฝ่ายเถรวาทไม่ยอมรับ นิกายนี้เชื่อว่าชั้น 5 สามารถส่งต่อไปยังโลกหน้าได้ เมื่อเกิดพุทธศาสนา มหายานนิกายหลักขึ้นแล้ว ท่านวสุพันธุได้เข้าไปศึกษาคัมภีร์ดังกล่าวแล้วนำมาแต่งเป็นคัมภีร์ ชื่ออภิธรรมโกศ และอรรถกถาคือคัมภีร์อภิธรรมโกศภาษาขะ ซึ่งคัมภีร์หลังนี้มีปรากฏอยู่ใน ปัจจุบันได้แสดงแนวความคิดเรื่องอันตรภพไว้ นอกจากนี้ท่านอสังคะซึ่งเคยสังกัดนิกายสรวาสติ วาทก่อนมาอยู่สำนักโยคอาจารย์ของมหายาน ได้แต่งคัมภีร์โพธิสัตว์ภูมิ แสดงเรื่องอันตรภพไว้ เช่นกันโดยมีแนวความคิดเช่นเดียวกัน ในขณะเดียวกันแนวคิดเรื่องจิตวิญญูณของพุทธศาสนา มหายานฝ่ายจิตตภูตตถาวาทินก็เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาโดยมีแนวคิดเกี่ยวกับจิตวิญญูณที่มีการ พัฒนาจากอภิปรัชญาของโยคจารย์มาเป็นตถาคตรัมที่เป็นโพธิจิตหรือพุทธภาวะ แสดง ภาวะของจิตวิญญูณที่เที่ยงแท้ไม่เกิดไม่ดับเป็นอมตะซึ่งพุทธศาสนาวัชรยานหรือพุทธศาสนา แบบทิเบตได้แสดงว่าจิตวิญญูณมี 2 มิติคือเป็นจิตปกติเรียกว่าเชมครอบคลุมจิตเดิมแท้ที่เป็น จิตภายในเรียกว่าริกปะไว้ ขณะบุคคลตายลงจิตปกติจะเปิดเผยให้เห็นจิตภายในที่เป็นแสงสว่าง เข้าไปอยู่ในอันตรภพก่อนจะไปเกิดใหม่อันเป็นการยืนยันแนวความคิดเรื่องอันตรภพที่เป็นภพที่ อยู่ระหว่างภพเดิมกับภพที่จะไปเกิดใหม่

พระพุทธานามิคำสอนเรื่องกรรมอันเป็นเหตุให้มี สังสารวัฏ คือ การเวียนว่ายตาย เกิด หรือการเกิดใหม่ของสัตว์ทั้งหลายที่มีทั้งตายแล้วเกิดอีกและตายแล้วไม่เกิดอีก คือ สิ้นอาสวะแล้วย่อมนิพพาน (ขุ.ธ. 25/15/70) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

สำหรับการตายแล้วเกิดใหม่ พระพุทธศาสนาบางนิกายมีแนวความคิดเรื่องอันตรภพ ซึ่งหมายถึง ภพที่อยู่ระหว่างภพนี้กับภพหน้า เป็นที่อยู่ของสัตว์ที่ตายแล้วแต่ยังไม่ได้เกิดใหม่ โดยกำลังหรืออยู่ในระหว่างไปเกิดในภพใหม่ เป็นกระบวนการของชั้น 5 ที่มีการเกิดต่อย่าง

รวดเร็วเป็นสันตติต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลา ซึ่งได้แก่พระพุทธศาสนาบางนิกายที่แตกไปจากเถรวาท ตลอดจนฝ่ายมหายานและวัชรยานที่มีคำสอนเกี่ยวกับเรื่องอันตรภพ ส่วนพุทธศาสนาเถรวาทโต้แย้งแนวคิดเรื่องอันตรภพของนิกายเหล่านั้นมาโดยตลอด (อภิ.ก. 37/505/537) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560)

แนวความคิดเรื่องอันตรภพมีต้นเค้ามาจากความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ ฮินดู ซึ่งมีอยู่ก่อนเกิดพระพุทธศาสนา ในยุคพระเวทมีความเชื่อว่าดวงวิญญาณของผู้ตายจะไปสู่โลกของปีศาจหรือ ท้าวมัจจุราช ผู้วินิจฉัยบุญบาปของผู้ที่ล่วงลับ ในยุคอุปันิษัท มีความเชื่อเรื่องช่วงคั่นกลางระหว่างภพเก่ากับภพใหม่ เห็นว่าสัตว์ชนิดหนึ่งที่มีร่างเป็นทิพย์มีความรู้สึกนึกคิดเหมือนมนุษย์อยู่ในภพซึ่งอยู่ระหว่างชาตินี้กับชาติหน้า เรียกว่า อันตรภพ โดยสัตว์ในอันตรภพที่จะมาเกิดเป็นมนุษย์จะแสวงหาที่เกิดในครรภ์มารดาทันทีเมื่อได้จังหวะระยะเวลาที่รอคอยอาจจะ 7 วัน หรือมากกว่านั้น สัตว์ที่รอคอยการเกิดนี้เรียกว่า คันธัพพะ (แสง จันทรงาม, 2535)

พระพุทธศาสนาเถรวาทมีอยู่หลายสูตรที่แสดงถึง หมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมหลังจากตายแล้ว นายนิรบาลจะจับไปแสดงต่อพระยายมเพื่อสอบสวนถึงบาปกรรมที่ทำมาแล้ว นายนิรบาลจึงจะลงกรรมกรณ์ ดังแสดงไว้ในเทวทูตสูตรและวิมานวัตถุเรื่องเรวดีวิมาน (ม.อ. 14/261/309) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

เมื่อมีการสังคายนาพระไตรปิฎก ครั้งที่ 3 ในประเทศอินเดีย ราว พ.ศ. 234 มีการโต้แย้งความเชื่อเรื่องอันตรภพระหว่างนิกายเถรวาทกับนิกายปุพพเสลียะและนิกายสมัตติยะ รวมทั้งนิกายวัชชีปัตตะกะที่มีความเชื่อเรื่องอันตรภพ โดยนิกายวัชชีปัตตะกะและนิกายสมัตติยะเป็นพวกปุคคลาวาท คือ มีความเห็นอยู่แล้วว่ามิบุคคลหรืออัตตาของชั้น 5 (อภิ.ก. 37/91/51) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560)

ความหมายของอันตรภพตามรูปศัพท์ คือ ภพในระหว่าง หมายถึง ภพที่อยู่ระหว่างภพหนึ่งกับอีกภพหนึ่ง ภพได้แก่ที่อยู่ของสัตว์ทั้งหลาย ได้แก่ กามภพ รูปภพ และอรุภพ โดยละเอียดมี 31 ภพ คือ กามภพ 11 รูปภพ 16 และอรุภพ 4 ในการกล่าวถึงระดับของจิตใจนิยมเรียกว่า ภูมิ โดยเพิ่มโลกุตตรภูมิ ขึ้นมาเป็นระดับจิตใจของพระอริยบุคคลที่พ้นแล้วจากโลกียภูมิ 3 คือ กามภูมิ รูปภูมิ และอรุภูมิ ได้แก่ พระอริยบุคคล 4 มีพระโสดาบันบุคคล เป็นต้น (วัชรระ งามจิตระเจริญ, 2550)

การโต้แย้งความเชื่อเรื่องอันตรภพในคราวทำสังคายนาพระไตรปิฎก ครั้งที่ 3 ในประเทศอินเดียนั้น ตามที่ปรากฏในอันตรภพกถาของคัมภีร์กถาวัตถุ อันเป็นคัมภีร์หนึ่งในเจ็ดของพระอภิธรรมปิฎก ของนิกายเถรวาท ไม่ปรากฏว่า อันตรภพเป็นภพที่นอกเหนือไปจากภพทั้ง 3 กำเนิด 4 คติ 5 วิญญาณฐิติ 7 สัตตาวาส 9 ที่มีอยู่แล้วในพระพุทธศาสนา ส่วนพวกปุคคลาวาท คือ นิกายวัชชีปัตตะกะและนิกายสมัตติยะ ที่มีความเห็นว่ามีบุคคลหรือมีอัตตาของชั้น 5 อยู่แล้ว เชื่อว่าบุคคลผู้อยู่ในอันตรภพเมื่อจุติจากอันตรภพไปเกิดในครรภ์มารดาในภพ

ใหม่จะไปพร้อมกับรูป แสดงว่าสัตว์ในอัตรภพมีรูปที่เป็นกายทิพย์ตามที่แสดงไว้ในบุคคลกถาสัตว์ในอัตรภพนี้มีกายกับจิตหรือรูปชั้นกับนามชั้นต่างจากภพที่มีชั้น 5 อื่น ๆ มีฤทธิ์คล้ายเทวดา แต่ไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดเหมือนในภพทั่วไป พวกบุคคลวาทเห็นว่ามีบุคคลหรืออัตตาที่มีชีวิตอยู่ตลอดเวลาเป็นผู้ตายและยังไม่เกิดใหม่ (อภิ.ปญจ.อ. 91/196) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560)

พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน มีการก่อตัวเป็นเค้ามาตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 1 โดยมีทัศนะของบรรดาคณาจารย์นิกายต่าง ๆ ที่แตกตัวออกมาไม่น้อยกว่า 18 นิกาย ก่อนมีการทำสังคายนาพระไตรปิฎก ครั้งที่ 3 ในอินเดีย ที่เป็นบ่อเกิดของมหายาน ซึ่งมาปรากฏชัดเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 6 เมื่อพระอัสวโษสได้ประกาศลัทธิมหายานด้วยการแต่งคัมภีร์มหายานศรัทโธตปาทศาสตร์ (Asvaghosha, 1967) ซึ่งเป็นปรัชญามหายานฝ่ายภูตตถาวาทิน (เสถียรโพธิ์นันทะ, 2555) หลังจากนั้นจึงเกิดคณะสงฆ์มหายาน และเกิดนิกายมาธยมิกะขึ้น ในราวพุทธศตวรรษที่ 7 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 8 (Hiraka Akira, 1998) พระพุทธศาสนาที่แยกออกมาเป็นนิกายต่าง ๆ ตั้งแต่ครั้งพุทธสังคายนา พ.ศ. 100 เป็นต้นมานั้น ไม่มีหลักฐานกำหนดชัดเจนว่า มีการเรียกชื่อนิกายว่ามหายานมาแต่เมื่อใด คัมภีร์ที่ปวงศ์ซึ่งแต่งในลังกาสันนิษฐานว่า แต่งโดยพระเถระชาวลังกาประมาณ พ.ศ. 800 กล่าวว่า มหาสังฆิกะ ถือเป็นจุดเริ่มต้นแห่งมหายานกรณีพวกภิกษุวัชชีบุตรนำคณะไปจัดทำสังคายนาขึ้นใหม่ เรียกว่า มหาสังคีติ ในปี พ.ศ. 100 อันเป็นปีที่ทำพุทธสังคายนา ครั้งที่ 2 ในอินเดีย มีการเริ่มนำคำว่า “มหา” มาใช้นำหน้าชื่อต่อมามีการพัฒนาเป็นระบบ ประมาณ พ.ศ. 343 - 443 พัฒนาเต็มรูปแบบ พ.ศ. 500 - 1000 แล้วต่อมาพัฒนาเป็นวัชรยานหรือพุทธศาสนาแบบทิเบต หลังจากเกิดพุทธศาสนานิกายมหายานแล้ว มีการเรียกพุทธศาสนาเถรวาทว่า นิกายหินยาน (พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา, 2543)

แนวความคิดเรื่องอัตรภพที่ปรากฏในพุทธศาสนาฝ่ายมหายานในอินเดียของนิกายโยคจาร มีท่านอสังกะได้กล่าวไว้ในคัมภีร์โพธิสัตว์ภูมิ แสดงถึงอัตรภาวะ 2 ประเภท และแสดงคำที่ใช้เป็นไวพจน์กับอัตรภาวะไว้ แสดงระยะเวลาของอัตรภาวะ (Alex Wayman, 2002) ท่านนาคราชแห่งสำนักหรือนิกายมาธยมิกะ มีความเห็นคล้ายกับพวกบุคคลวาท คือ เห็นว่าจิต มีลักษณะเกิดดับเป็นสันตติที่ไม่มีวันสิ้นสุด แม้บุคคลผู้นั้นปรินิพพาน ด้วยกิเลสและเครื่องเศร้าหมองต่าง ๆ ถูกจัดไปหมดสิ้น ด้วยการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า แต่ก็เป็นคนละสิ่งกับจิตเดิมแท้ ตัวสันตติของจิตไม่มีวันสิ้นสุดไปด้วย (ทะเลาะ, 2559) ซึ่งต่างจากเถรวาทที่มีพระพุทธพจน์แสดงไว้ว่า พระอรหันต์เมื่อดับขันธปรินิพพานไปแล้ว เป็นการดับโดยไม่มีส่วนเหลือจะไม่มีผู้ใดเห็นอีก

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิจัยครั้งนี้ ผลสัมฤทธิ์ที่ได้เป็นการยืนยันแนวความคิดเรื่องอंतरภพที่เป็นภพที่อยู่ระหว่างภพทั้ง 3 และเป็นภพที่ผู้ตายยังไม่ได้เกิดใหม่ ซึ่งทำให้ถูกฝ่ายเถรวาทโต้แย้งด้วยเหตุผลของฝ่ายเถรวาทในเรื่องการเกิดดับของวิญญานที่ว่า เมื่อจุติวิญญานดับลงแล้วปฏิสนธิวิญญานเกิดติดต่อกันโดยไม่มีระหว่างคั่นด้วยอำนาจอนันตรปัจจัย ทำให้บุคคลเมื่อตายลงแล้วย่อมเกิดในภพใหม่ทันทีจึงไม่มีอंतरภพนั้น วิญญานของฝ่ายมหายานโดยเฉพาะฝ่ายจิตตภูตตถตาว่าทิน และฝ่ายวัชรยานที่เรียกว่า ริกปะ เป็นวิญญานที่ไม่มีการเกิดดับ มีอยู่ตลอดเวลา มีเบื้องต้นเบื้องปลายรู้ไม่ได้เช่นเดียวกับสังสารวัฏมาเป็นฐานหรือเหตุผลที่รองรับความเชื่อเรื่องอंतरภพโดยสังเคราะห์ออกมาในรูปแบบโครงสร้างของอंतरภพหรือบาร์โดดังนี้

BARDO – ANTARABHAVA

ตามที่พุทธศาสนาเถรวาท มหายาน และวัชรยานต่างยอมรับคำสอนของพระพุทธองค์เรื่องสังสารวัฏหรือการเวียนว่ายตายเกิดที่มีการตายแล้วเกิดใหม่ อย่างไรก็ตามมีบางฝ่ายที่มีความเห็นต่างในเรื่องของการตายแล้วก่อนที่จะไปเกิดใหม่ จะต้องไปอยู่ในอंतरภพก่อนที่จะไปเกิดในภพใหม่ อันเป็นความเชื่อของฝ่ายมหายานและวัชรยาน ส่วนฝ่ายเถรวาทไม่ยอมรับความเชื่อดังกล่าว เนื่องจากมีแนวคิดเรื่องธรรมชาติของวิญญานที่มีการเกิดดับติดต่อกันไปโดยไม่มีระหว่างคั่น ทำให้สัตว์หรือบุคคลเมื่อตายลงคือจุติวิญญานดับลงแล้วปฏิสนธิวิญญานเกิดติดต่อก็คือเกิดในภพใหม่ทันที ทำให้ไม่มีอंतरภพ ธรรมชาติของวิญญานที่มีการเกิดดับติดต่อกันไปดังกล่าวนี้นฝ่ายมหายานและวัชรยานมีความเห็นต่างออกไป โดยเห็นว่าวิญญานคืออาลัยวิญญานหรือตถาคตครรภของมหายานและริกปะของวัชรยานเป็นธรรมชาติที่ไม่มีการเกิดดับโดยมีอยู่ตลอดเวลา จึงเป็นฐานรองรับความเชื่อเรื่องอंतरภพ (Antarabhava) ของมหายานและบาร์โด (Bardo) ของวัชรยานได้เป็นอย่างดี โดยสังเคราะห์ออกมาเป็นรูปแบบ BARDO = ANTARABHAVA

B = BIRTH การเกิด หมายถึง การที่สัตว์หรือบุคคลเกิดมามีชีวิตอยู่ในภพใดภพหนึ่งจนถึงขณะที่ตายลง

A = ANTARABHAVA อंतरภพ หมายถึง การที่สัตว์หรือบุคคลเมื่อตายลงแล้วจะเข้าไปอยู่ในอंतरภพก่อนที่จะไปปฏิสนธิหรือเกิดในภพใหม่

R = REBIRTH การเกิดใหม่ หมายถึง การที่สัตว์หรือบุคคลออกไปจากอंतरภพไปเกิดในภพใหม่

D = DURATION ระหว่าง หมายถึง การที่สัตว์หรือบุคคลอยู่ในระหว่างภพเก่าที่ตายลงกับภพที่สัตว์หรือบุคคลนั้นไปเกิดใหม่

O = OF ANTARABHAVA ของอंतरภพ หมายถึง อंतरภพอันเป็นภพหรือที่อยู่ของสัตว์หรือบุคคลหลังจากตายลงก่อนจะไปเกิดใหม่

สรุป/ข้อเสนอแนะ

แนวความคิดเรื่องอัตรภาพของฝ่ายมหายาน ได้สืบต่อมาจากนิกายสรวาสติวาทในภาษาสันสกฤตหรือนิกายสัพพัตติกวาทที่แตกออกมาจากนิกายเถรวาท มีปรากฏในคัมภีร์อภิธรรมโกศภาษาขะของท่านวสุพันธ์ุที่แต่งขึ้นในสมัยมีพุทธศาสนาฝ่ายมหายานแล้ว ตลอดจนคัมภีร์โพธิสัตว์ภูมิของท่านอสังคะแห่งพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน นิกายโยคจาร แสดงถึงอัตรภาพว่า เป็นภาพที่อยู่ระหว่างภพเดิมกับภพที่จะไปเกิดใหม่ ในอัตรภาพมีภาวะหรือชั้น 5 ที่เรียกว่าอัตรภาพะ อยู่ระหว่างการตายและการเกิดใหม่ ลักษณะของสัตว์ในอัตรภาพจะมีรูปร่าง เหมือนกับสัตว์ในภพที่สัตว์นั้นจะไปเกิดใหม่ สัตว์ในอัตรภาพจะมองเห็นได้ ด้วยสัตว์ที่อยู่ในประเภทเดียวกัน มีกลิ่นเป็นอาหาร เรียกว่า ผู้เสกกลิ่นหรือคันธัพพะ โดยสัตว์ในอัตรภาพจัดอยู่ในประเภทโอปปาติกะ คือ อุบัติขึ้นมา มีอวัยวะครบถ้วนสมบูรณ์ทันที เมื่ออุบัติขึ้นแล้วสัตว์ในอัตรภาพยังไม่ถึงสถานที่ที่จะเสวยรับกรรม ในขณะเดียวกัน มหายานได้พัฒนาแนวคิดเรื่องวิญญานเป็นอาลัยวิญญาน ตลอดจนเป็นตถาคตครรรค์หรือโพธิจิต

แนวความคิดเรื่องอัตรภาพของฝ่ายวัชรยานหรือบาร์โดในภาษาทิเบต เป็นแนวความคิดที่สืบต่อมาจากฝ่ายมหายาน แล้วได้พัฒนาแนวคิดเรื่องอัตรภาพให้ครอบคลุมช่วงเวลาทั้งหมดของการเวียนว่ายตายเกิด มีลักษณะเป็นสังสารวัฏ โดยในช่วงเวลาที่บุคคลตายลงก่อนไปเกิดในภพใหม่ เป็นช่วงเวลาที่เรียกว่าอัตรภาพ เช่นเดียวกับฝ่ายมหายาน เรียกว่า บาร์โด อันแจ่มกระจ่าง หรือบาร์โดแห่งธรรมดา เป็นช่วงเวลาที่เมื่อร่างกายหรือชั้น 5 แตกสลายลงถึงที่สุด เรียกว่า ขณะตายทำให้จิตปกติ ที่เรียกว่า เชม ในภาษาทิเบต จะเปิดเผยให้เห็นจิตภายใน ที่เรียกว่า ริกปะ ในภาษาทิเบต ปรากฏเป็นแสงสว่าง จากนั้นจิตนี้จะเข้าสู่อัตรภาพ เป็นภาพที่อยู่ระหว่างการตายก่อนไปเกิดในภพใหม่ แนวคิดเรื่องบาร์โดตรงกับแนวคิด เรื่องอัตรภาพของมหายานและสรวาสติวาท ที่มีพรรณนาว่าในกามภพและรูปภพ มีอัตรภาพ โดยเมื่อบุคคลตายลง ก่อนจะไปเกิดในภพต่อไป จะมีที่พักอยู่ระหว่างชาตินี้กับชาติหน้า จิตหรือวิญญานจะพักอยู่ประมาณ 7 วันหรือมากกว่า

การวิเคราะห์เรื่องอัตรภาพของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานและวัชรยานได้ใช้แนวคิดเรื่องวิญญาน เป็นฐานในการวิเคราะห์ เนื่องจากเรื่องอัตรภาพได้ถูกฝ่ายเถรวาทโต้แย้งด้วยเหตุผลเรื่องวิญญานที่แสดงว่า เมื่อจุติวิญญานดับลงแล้วคือตาย ปฏิสนธิวิญญานจะเกิดติดต่อกันที่ คือเกิดใหม่ทันที ทำให้ไม่มีอัตรภาพนั้น จากการศึกษาพบว่า วิญญานของฝ่ายมหายานและวัชรยาน แตกต่างจากวิญญานของฝ่ายเถรวาท ที่เมื่อจุติวิญญานดับลงแล้ว ปฏิสนธิวิญญานย่อมเกิดติดต่อกันที่ ด้วยอำนาจของอนันตรปัจจัย เป็นต้น นั้น วิญญานของฝ่ายมหายานและวัชรยาน กลับมีลักษณะที่ไม่มีการเกิดดับ มีอยู่ตลอดเวลา จึงทำให้บุคคลเมื่อตายลง วิญญานจะเข้าสู่อัตรภาพ ก่อนที่จะไปเกิดในภพใหม่ได้ตามความคิดของฝ่ายมหายานและวัชรยาน ผู้วิจัยเห็นว่ายังมีประเด็นที่น่าสนใจและควรทำการศึกษาเพื่อทำให้เกิดองค์ความรู้ในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานและวัชรยานเพิ่มเติม ในเรื่องดังต่อไปนี้ 1) ควรศึกษาแนวความคิด

เรื่องอภิปรัชญาของมหายานนิกายโยคจารและริกปะของวัชรยานเพิ่มเติม 2) การศึกษาแนวความคิดเรื่องนิพพานกับพุทธเกษตรของมหายานเพิ่มเติม 3) การศึกษาแนวความคิดเรื่องศูนยตาในมหายานนิกายมาธยมิกะกับการว่างหมดสิ้นในวัชรยานเพิ่มเติม

เอกสารอ้างอิง

- ทะเลลามะ. (2559). *ปรัชญาปารมิตาหฤทัยสูตรและอรรถกถา*. แปลโดย นัยนา นาควัชระ. กรุงเทพมหานคร: หจก. สามลดา.
- พระพุทธโฆสเถระ. (2548). *คัมภีร์วิสุทธิมรรค*. แปลโดย สมเด็จพระพุทธปาหังจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ). (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด.
- พระไพศาล วิสาโล. (2556). *ชีวิตและความตายในสังคมสมัยใหม่*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : เครือข่ายชาวพุทธเพื่อพระพุทธศาสนาและสังคมไทย.
- พระมหาสมจินต์ สมปาณโณ. (2543). *พระพุทธศาสนาในอินเดียพัฒนาการและสารัตถธรรม*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2560). *อรรถกถา พระอภิธรรมปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราม วชิราวุธ. (2545). *ประวัติศาสตร์รัชกาลที่ 6*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พรินต์ติ้งเซ็นเตอร์ จำกัด.
- วัชรระ งามจิตระเจริญ. (2550). แนวความคิดเรื่องอภิปรัชญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท. ใน *รายงานวิจัย*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เสถียร โพธิ์นันทะ. (2543). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เสถียร โพธิ์นันทะ. (2555). *ปรัชญามหายาน*. (พิมพ์ครั้งที่ 6). นครปฐม: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- แสง จันทรงาม. (2535). *ตายแล้วเกิด*. กรุงเทพมหานคร: พรศิวกาการพิมพ์.
- Alex Wayman. (2002). *Buddhist Insight*. India: Motilal Banarsidass.
- Asvaghosha. (1967). *The Awakening of Faith*, tr. by Yoshito S. Hakeda. New York : Columbia University Press.
- Hiraka Akira. (1998). *A History of Indian Buddhism from Sakyamuni to Early Mahayana*. tr. by Paul Groner. Delhi: Banarsidass.